

בריסל

(פלמית Brussel; צרפתית Bruxelles; גרמנית Brüssel; אנגלית Brussels), בירת בלגיה. שמה של ב' נזכר לראשונה במאה העשירית. ב-1383 נהייתה לבירת ברבנט, ב-1482 לבירת ארצות השפלה (ואחר-כך לבירת ארצות השפלה הספרדיות והאוסטריות) וב-1830 לבירת בלגיה העצמאית.

הישוב היהודי בב' בימי הביניים נשמד במאה ה-14. במאות ה-16 וה-17 התיישבו בה כמה אנוסים שנמלטו מפורטוגל לאנטוורפן ובמאה ה-18 התיישבו בה גם יהודים אשכנזים. בעת שלטון ההולנדים בבלגיה (1815-1830) ואחרי-כן, לאחר הקמת בלגיה העצמאית ב-1830, התיישבו בב' גם יהודים מהולנד. בסוף המאה ה-19 החל להגיע לעיר זרם חדש של יהודים ממזרח אירופה.

בראשית שלטון הכיבוש של הגרמנים חיו בב' כ-33,000 יהודים, שהיו יותר ממחצית מספר יהודי בלגיה. רובם היו מהגרים שהגיעו בין שתי מלחמות-העולם ממזח-אירופה ומגרמניה. עם זאת היה בב' גם הריכוז הגדול ביותר של יהודים בלגים 'ותיקים', מעורים בחיי החברה והכלכלה, ואחדים מהם הגיעו לעמדות בכירות. 92% מיהודי ב' התרכזו בשבעת הרבעים המערביים של העיר, במיוחד באיזור תחנת הרכבת המרכזית וברובע אנדרלכט (Anderlecht).

בב' שכנו מרכזי הארגונים היהודיים הכלל-ארציים: הקונסיסטוריה המרכזית (Consistoire Centrale), שאליה השתייכו היהודים בעלי אזרחות בלגית; הרבנות הראשית; ארגון הסעד היהודי המרכזי (Ocis, Oeuvre Centrale Israélite De Secours); נציגות היצם, שבבלגיה כונה בלהיצם (Belhicism), ובראשה מקס גוטשאלק, שפעל רבות למען הפליטים מגרמניה הנאצית.

ליהודי ב' היו ארגוני עזרה, אגודות ציבור, איגודים מקצועיים וכיוצא בהם, והם היו מעורים בפעילות פוליטית. בין ארגוני הגג של יהודי ב' היו ארגון הסעד היהודי בב' (Foyer Israélite De Bruxelles); מועצת האיגודים היהודיים בב' (Conseil D'Association Juives De Bruxelles) שהיתה ארגון גג ל-33 ארגוני המעמד הבינוני הנמוך של היהודים, ובראשו עמד ליאון קובוביצקי; וכן איגוד עובדים יהודים מגרמניה (Oeuvre De La Communauté Du Travail Des Juifs D'Allemagne).

ב-17 במאי 1940 כבשו הגרמנים את ב'. תחילה השתררה אנדרלמוסיה והתערערו השירותים הקהילתיים והארגונים נמלטו בעת הקרבות. מ-12 חברי הנהלת קהילת ב' הרשמית נותר במקום רק מרסל בלום; מהנהלת הקהילה האורתודוקסית נותר במקום רק סגן הנשיא דוד לזר, בעל נתינות פולנית; מבין הרבנים נותר במקום הרב אברהם פיינבורג בעל אזרחות בלגית.

בקיץ 1940 נטלו אנשים אחדים לידיהם את היוזמה, החלו לחדש את הפעילות המאורגנת, והדגש הושם בפעולות עזרה וסעד. פעולה רחבת היקף עשה ארגון הסעד היהודי המרכזי שטיפל באלפי נזקים. בחמשת החודשים הראשונים של 1941 הוציא הארגון על תמיכה 222,000 פרנקים בלגיים, ובשנת 1941 כולה – כמיליון פרנק. כ-60% מסכום זה תרמה קהילת ב', והשאר נאסף מתרומות של פרטים ומהג'וינט. עזרה מיוחדת ניתנה לפליטים מגרמניה, ואיצקו קובוביצקי, אחיו של ליאון, נטל את היוזמה לפעול בשם קבוצות המהגרים ממזרח אירופה. ב-10 בנובמבר 1940 הוקם מחדש המינהל של ועד קהילת ב', כדי לקדם התארגנות מחודשת של הציבור היהודי. לנשיא הקהילה נבחר מרסל בלום, לסגנו – איצקו קובוביצקי, ולמזכיר – אדוארד רוטקל, פעיל יהודי שב-1938 הגיע מהונגריה. בוועד היה חבר גם סלומון ואן דן ברך, סיטונאי רהיטים אמיד. בספטמבר 1940 קיבל עליו הרב סלומון אולמן את תפקיד הרב הראשי של בלגיה, ומושבו היה בב'. הצווים האנטי-יהודיים שהתפרסמו ב-28 באוקטובר 1940 בעניין הרחקת יהודים משירותי הממשלה עוררו בב' כמה תגובות שליליות. מחאות השמיעו שלושה משפטנים בכירים, והאוניברסיטה החופשית של ב' (Université Libre De Bruxelles), שבה היו מרצים יהודים רבים יותר מכול אוניברסיטה אחרת בבלגיה.

בראשית 1941 הוקמה בהשפעת משטרת הביטחון (סיפ"ו), שמשרדיה היו בשדרות לואיז, 'הוועדה המתאמת של הארגונים היהודיים' (COMITÉ DE COORDINATION) בבלגיה, אך חשיבותה היתה מוגבלת. בסוף 1941 הוקם גם אגוד היהודים בבלגיה (ארה"ב), מרכז היה בב', והיה לו גם סניף מקומי בעיר. ארה"ב כלל את פעולות הסעד שלפני-כן עשה ארגון הסעד היהודי המרכזי. בראש ה'שירות הסוציאלי' של ארה"ב עמד עד אביב 1942 פרופסור חיים פרלמן.

ב-1941 החמיר המצב הכלכלי בב', ובמיוחד החמיר מצבם הכלכלי של היהודים. הדבר הגביר את פעולות העזרה גם במסגרות הפוליטיות היהודיות. ארגוני העזרה של 'פועלי ציון שמאל' והקומוניסטים, שרובם היו קיימים כבר לפני הכיבוש, הרחיבו פעולתם. כבר לפני הכיבוש היו יהודים פעילים בארגוני השמאל, ומאז הכיבוש היתה פעולתם בלתי-חוקית. בשנים 1940-1942 נעצרו רבים מהם. מסוף 1941, עם הקמת ארה"ב ומתוך התנגדות לדרכו, התפתחה פעילות מחתרית בעלת אופי יהודי ייחודי. ביטוי לפעילות זאת מצוי בעיתוני מחתרת שהתפרסמו מאותה עת, כגון "אונזער ווארט" ('דברנו') של פועלי ציון, ואחר-כך "אונזער קאמפף" ('מאבקנו') – ביטאון סניף ב' של המפלגה הקומוניסטית.

באפריל 1942 יושם הצו להוצאת היהודים ממערכת החינוך הכללית מסוף 1941. הצו פגע בכ-3,000 ילדים יהודים, והיה קשה במיוחד ליהודי ב', מכיוון שכמעט שלא היו שם מורים ומבנים לחינוך יהודי למספר כה רב של תלמידים. מרצים וסטודנטים מאוניברסיטאות עובדי

האי"ב ארגנו את המערכת. על אף הגירושים פעלה המערכת עוד ב-1943, עד לגירושם של היהודים בעלי האזרחות הבלגית (ספטמבר 1943).

באביב ובתחילת הקיץ של 1942 גבר הלחץ על היהודים בתחום הכלכלה. הואצו חיסול עסקי יהודים וה'אריזציה' שלהם, במיוחד בענפי הטקסטיל והעור, ויהודים אמידים ניסו לברוח לדרום-צרפת ולשווייץ. אותה עת גויסו יהודים לעבודות כפייה במסגרות שונות. ב-26 ביוני 1942 יצא משלוח מב' למחנות העבודה של 'ארגון טוט' בצפון צרפת. אלפי יהודים אחרים עבדו במסגרות שונות של הגרמנים בב' עצמה.

על הוראת הגרמנים מיום 27 במאי 1942, שחייבה לענוד את 'כוכב היהודים' (ראה אות קלון), ואת העיריות של ב' רבה – לחלק את הטלאים הללו, הגיבו ראשי העיריות במחאה. ב-5 ביוני הודיע הנשיא בפועל של ועד ראשי העיריות (Conférence Des Bourgmestres) מר' י' קולסט לשלטונות הגרמניים על סירובם לשתף פעולה בחלוקת הטלאים. לאחר שגם ארה"ב סירב לעשות כן, חילקה את הטלאים המפקדה הגרמנית העליונה במקום. רבים מתושבי ב' הביעו הזדהות עם היהודים וענדו סימנים דמויי כוכבים צהובים.

בסוף יולי 1942 החל איסוף היהודים לקראת גירושם. תחילה נשלחו צווים להתייצב במחנה מכלן, אך משלא התייצבו יהודים במספר הדרוש, נערכו מצודים. ב-13-18 באוגוסט נעצרו יהודים רבים ברחובות ב', וב-3 בספטמבר נערך מצוד באזור תחנת הרכבת המרכזית. רבים מהעצורים הובאו לבית-ספר ברובע סן ז'יל (ST. Gilles), ומשם הועברו למכלן. גם אחרי-כן נערכו מעצרים, בעיקר בחודשי החורף. המצוד האחרון התקיים בלילה שבין 3 ל-4 בספטמבר, במסגרת 'מבצע אילטיס' (Iltilis) לתפיסת כול היהודים בעלי האזרחות הבלגית, ששנה לפני-כן הובטח שלא יגורשו. 750 מ-975 היהודים ה'בלגים' שנתפסו במבצע היו מב'.

המעצרים לעבודות כפייה ותחילת הגירושים למזרח הגבירו את ההתנגדות בקרב יהודי ב', וב-15 בספטמבר 1942 נתארגן בעיר 'ועד להגנת יהודים' (Comité de Défense des Juifs), מתוך שיתוף-פעולה בין יהודים קומוניסטים לארגונים ציוניים שונים. הוועד פעל להסתיר יהודים, בעיקר ילדים, וכן פעל במתן עזרה סוציאלית, מתוך שיתוף-פעולה בין יהודים קומוניסטים לארגונים ציוניים שונים. הוועד פעל להסתיר יהודים, בעיקר ילדים, וכן פעל במתן עזרה סוציאלית; בפברואר 1944 תמך הוועד בכ-3,600 נפש. הוועד גם עמד בקשר עם לוחמי המחתרת. היו קבוצות של יהודים שפעלו במסגרות מחתריות בלגיות שונות. רובם, כ-100 פרטיזנים, היו מאורגנים ביחידות פרטיזנים של ארגוני השמאל, כגון ה-Corps Mobile וה-Corps De Bruxelles שלימים התאחדו. לעתים קרובות היו בתאי המחתרת הקטנים יהודים בלבד. בקיץ 1942 נערכו בב' שתי פעולות מחתרת חשובות: 'שריפת כרטסת היהודים בארה"ב', וההתנקשות בחייו של רוברט הולצינגר, הפקיד בארה"ב שהיה אחראי להתייצבות היהודים לגירוש. היו גם יהודים בקבוצות מחתרת אחרות, כגון,

קבוצת המחותרת הבלגית 'באנקו' (BANCO). חבריה הסתירו כמה פליטים יהודים מגרמניה, והללו סייעו בתרגום חומר מגרמנית לצרפתית ולהולנדית ומשתי השפות הללו לגרמנית.

יהודים רבים, שמספרם נאמד בכ- 12,000, מצאו מסתור ברחבי ב'. ביניהם היה הצייר הפליט מגרמניה פליקס נוסבאום. סופו שגורש לאושוויץ ושם נספה. לפני גירושו הותיר אחריו נוסבאום כמה ציורים המתארים את חוויותיו. האוסף הגדול ביותר של ציוריו מצוי במוזיאון לתולדות התרבות שבאוסנבריק (Osnabrück) מולדתו.

לאחר השחרור, ב- 1944, היתה ב' למוקד התארגנות של יהדות בלגיה מחד ולשיקומה. הקונסיסטוריה הוקמה מחדש, וכן הסתדרות ציוני בלגיה. הם ועוד שני ארגונים – 'האגודה לסיוע לנפגעי מלחמה יהודים' (Aide Au Israélites Victimes de la Guerre), גלגול של 'הוועד להגנת יהודים' ו'הוועד היהודי המרכזי לשיקום החיים הדתיים' (Comité Central de Reconstruction Religieuse) – טיפלו בבעיות מיוחדות שנתעוררו אז, ביניהן שאלת היהודים נעדרי האזרחות הבלגית שגרו בבלגיה לפני השואה, שאלת העקורים היהודים שהסתגנו לבלגיה, ושאלת החזרת רכוש היהודים והטיפול ביתומי המלחמה.

בסוף שנות ה- 40 נאמד מספר היהודים בב' בכ- 27,000. בב' שוכנים מרכזיהם של 'ברית ותיקי לוחמי המחותרת היהודים' (Union des Anciens Résistants Juifs de Belgique) ו'ברית המגורשים היהודים' (Union DES Déportés Juifs et Ayants-Droit en Belgique). ב- 1970 הוקמה ברובע אנדרלכט אנדרטה לנספים בשואה.